

i igre. Iako prvenstveno namijenjena stručnoj publici – filozofima i teoretičarima sporta i fizičkih aktivnosti – knjiga može itekako biti korisna, važna i zanimljiva i istraživačima drugih vokacija, ali i planinarima i široj publici zainteresiranoj za teme planinarenja i sporta. *Filozofija i bioetika planinarenja*, zajedno s ranijim Eterovićevim radovima o filozofiji planinarenja, sada već daje odličnu osnovu za bavljenje tom oblašću, što će zasigurno doprinijeti i popularizaciji te discipline na ovim prostorima. Zahvaljujući autorovoj temeljitosti – korištenju i klasične i šire, često zapostavljene literature, te konzultiranju relevantnih institucionalnih, pravničkih i stručnih izvora – i prikazana poglavlja ove knjige moraju se visoko vrednovati. Ta su poglavlja pouzdana, informativna, i filozofski odlično artikulirana. Ako bismo ovo djelo promatrali kao pionirski pothvat na ovom filozofskom polju – a s obzirom na spomenutu oskudnost domaće literature iz te oblasti, za to itekako postoji osnova – već ovakav doprinos u prenošenju važnih elemenata filozofije planinarenja bio bi jako važan i vrijedan rezultat. Ipak, to ni blizu nije sve što ovo djelo donosi. Glavnu kvalitetu ove knjige čini autorov originalni napor da te elemente integrira, da kroz njihovo promišljanje pruža bolju perspektivu na planinarenje, te uvjerljivo pozicionira svoj ugao gledanja na njih. Autorova originalna zapažanja prisutna su kako u pojedinačnim temama koje on analizira, tako i u glavnom usmjerenju ove knjige – da brani određenu tezu o planinarenju i njegovoj prirodi. Upravo to predstavlja otvoreni poziv drugim stručnjacima iz oblasti da se uključe u polemiku i daju svoj doprinos filozofiji planinarenja.

Milan Jovanović

Stjepan Radić

Dobro i norma

Lingvističko-analitički pristup problemu »biti« vs. »trebati«

Naklada Breza, Zagreb 2022.

Godine 2022. izašla je iznimno vrijedna etičko-lingvistička monografija Stjepana Radića

koja dubinski zahvaća i obrađuje problem realističke veze između fenomena *bivanja* i fenomena *trebanja*. Predmet obrade je inačica toga problema prevedena u odnos *opisa/činjenica* i *vrijednosti* u tradiciji britansko-američkih rasprava koje su izvorno započele s Humeovim dovođenjem opravdanosti prelaženja s činjenične konstatacije (*jest*) na moralno vrednovanje (*treba da*) u pitanje, a u 20. stoljeću obnovljene, najprije početkom stoljeća s Mooreovim argumentima za moralni nenaturalizam, a zatim, u drugoj polovici 20. stoljeća, sa Searleom koji problem pokušava premostiti, te posljedično mnogim reakcijama na njegovo nastojanje, među ostalim i Hareovom kritikom. Searle je u teorijskim previranjima u toj pristupnoj perspektivi postao glavno uporište polemike o odnosu *bivanja* i *trebanja*, tako da njegov ključni prilog raspravi, »How to Derive 'Ought' From 'Is'« iz 1964. godine (*The Philosophical Review* 73 (1964) 1, str. 43–58), prirodno postaje središte Radićeve obrade, kojemu prethodi nekoliko iscrpnih – ali ne i iscrpljujućih – poglavlja o općoj problematici koje se prilog dotiče, te kojemu slijedi nekoliko jednako iscrpnih – ali ne i iscrpljujućih – poglavlja o kritici Searleova argumenta, točnije, logičkog slijeda premisa pomoću kojih je nastojao obraniti izravnu vezu između *bivanja* i *trebanja*.

Osim što je po svojem sadržaju i metodi rasprave jedinstveno na postjugoslavenskom prostoru, ali i ne samo na njemu, ovo djelo ima brojna pozitivna obilježja zbog kojih bismo ga trebali proučiti. Prije svega, u samom pogledu čitljivosti, važno je istaknuti značaj Radićeva pristupa temi: iako je odabranu raspravu Radić iznio iz analitičke problemske tradicije, iznimno opterećene proliferacijom nesvrshodnih publikacija koje guše bitan smisao predmeta razmatranja, djelo je besprijekorno prohodno te izvlači bitna mjesta opsežne rasprave koje aktualni tipično analitički diskurs zapravo i nije riješio, već je postavio u situaciju bezizlaznosti tumanaranja beskrajinim inačicama na potezu od naturalizma do nenaturalizma odnosno realizma do nerealizma odnosno moralnog kognitivizma do moralnog nekognitivizma. Radić daje sjajan prikaz problema i to tako što zauzima analitičku strategiju jezične analize, a ne da je spram nje kategorički kritičan, no ipak to čini u jednom stilu kontinentalnog hrvatskog filozofa, tako da je ovo rijetka studija koja bi 'kontinentalcima' trebala biti prihvatljiva i ujedno mogla jasno približiti problem, dapače, potaknuti na to da se i taj pristup uvaži i njihove uvide uračuna u razmatranje odnosa *bivanja* i *trebanja*. S obzirom na to da je jedan od rezultata temeljite obrade problema upravo jasnoća postojećeg prijepora, Radićeva se monografija ujedno može shvatiti kao odličan uvod u pristup

glavnome problemu, u raspravu koja se vodi, ali i u krajnje točke na kojima je rasprava stala, te neupitno prikazuje prednosti i granice takvog pristupa problemu, što, zahvaljujući pozitivnoj polemičkoj naravi obrade, znači otvaranje prostora za stapanje različitih filozofijskih pristupa na putu prema konačnim, sinoptičkim odgovorima na Humeovu genijalnu ‘provokaciju’.

Ovaj prijenos znanja i orijentacijska vrijednost monografije omogućena je metodološki optimalno postavljenim slijedom rasprave: prva cjelina objašnjava polazište i perspektivu ispitivanja te temeljne tehničke pojmove na kojima rasprava počiva kao etička rasprava, druga cjelina predstavlja problem s pojmom dobra, treća cjelina uvodi problem pojma norme preko deontologije, te se u četvrtoj obrađuje problem norme i uvodi problem razlike bivanja i trebanja preko Humeova reza. Peta cjelina predstavlja i razmatra Searlovu dispoziciju, ona se potom polemički raspravlja preko šeste i sedme cjeline koje nosi obrada Mackieve i Hareove teorije odnosno odgovara na Searlea, osma se vraća Searleovu odgovoru na kritiku te potom Radić dovršava raspravu dodatnim razmatranjima i korpusom zaključaka. Posebno se važnim može istaknuti da sveukupna obrada do izvjesne mjere ostavlja problem otvorenim, ali na taj način da je otvorena prilika da se o tom problemu dalje pokrene ozbiljna rasprava. Uz mnoštvo korisnih definicija, podjela, argumentacijskih prikaza i upotrebljivih poanti, Radićeva monografija, po mom sudu, pokazuje da Searle nije uspio primjereno premostiti Humeov rez i elegantan način na koji Radić polemički razlaže kritiku Searlea i Searleov odgovor na kritiku pomaže da uočimo manjkavosti obje strane i osmislimo nove strateške ulaze, kako iz perspektive lingvističko-analitičkog pristupa, tako i drugih pristupa, pristupa koji bi ovakvo izvedenu analizu toga problema morali uzeti ozbiljnije u obzir, a vjerujem da je Radićeva monografija idealno djelo za htjeti se uhvatiti u koštac s jednim od temeljnih etičkih problema u koji na postjugoslavenskom prostoru još od Kangrge nije bilo ozbiljnijih zahvata.

U povijesnom zaboravljanju problema veze bivanja i trebanja uzrokovanog socijalnom dinamikom filozofijske zajednice nema ničega dobrog, s obzirom na to da je problem Humeova reza (1) jedno od platoa na temelju kojih se može sprovesti filozofijska kritika cjelokupnoga kulturnog ustrojstva i (2) s kojega se jasno može vidjeti gotovo zastrašujuća megalomanija površnosti čovjeka 21. stoljeća. Uz neupitnu preporuku da se djelo nabavi i prouči za privatnu upotrebu, u kontekstu zaboravljanja ozbiljnog etičkog problema Radićeva bi monografija mogla izvrsno poslužiti za etičke kolegije i seminarske obrade, bilo radi prou-

čavanja iznesenih problema naprosto, bilo u vidu uvoda u lingvističko-analitički pristup proučavanju etičkih problema. Utoliko savjetujem da se visokoučilišne knjižnice opskrbi Radićevim iznimnim doprinosom suvremenim etičkim istraživanjima.

Luka Perušić

Immanuel Kant

O pedagogiji

Naklada Breza, Zagreb 2024.,
prev. Božo Dujmović

Svakog poznavatelja i zainteresiranog čitatelja raduje objava novih izdanja hrvatskih prijevoda Kantovih kapitalnih djela, a koja su se pojavila zadnjih nekoliko godina. Njima se kao svojevrsno iznenađenje nedavno pridružila knjižica Kantovih predavanja iz pedagogije, prigodno nazvana *O pedagogiji*. Radi se o prvom cjelovitom prijevodu na hrvatski jezik koji prati prvo izdanje Kantovih predavanja. Izvornik je tek godinu dana prije Kantove smrti priredio i objavio Friedrich Theodor Rink (1803.).

Kant je predavanja iz pedagogije počeo držati nakon uredbe kojom se sveučilišnim nastavnicima naložila organizacija takvih sadržaja, namijenjenih prvenstveno budućim nastavnicima. U rotaciji predavača na tom kolegiju Kanta su dopala ukupno četiri semestra tijekom njegove sveučilišne karijere u kojima je bio zadužen za kolegij. Tijekom prvog semestra u kojemu je predavao pedagogiju (1776./1777.) još nije bilo službenih udžbenika pa je Kant koristio knjigu Johanna Basedowa, pripadnika filantropskog obrazovnog reformatorskog pokreta, s kojim je Kant dijelio inovativne stavove o odgoju, kao i oduševljenje spram mnogih Rousseauovih ideja. Rousseauovski su odjeci prisutni i u njegovim predavanjima. U sljedećim navratima Kant je morao koristiti službeno propisani udžbenik njegova kolege Friedricha Samuela Bocka, no iz samih predavanja jasno je da ih je Kant koncipirao prilično neovisno o službenim materijalima. Budući da su predavanja iz pedagogije bila javna, njihov stil odudara od uobičajenog strogog Kantova izričaja te je otvoreniji i nespecijaliziranoj publici. Vjerojatno je to, uz sâm sadržaj, razlog zašto je od

svih objavljenih Kantovih predavanja spis *O pedagogiji* najpopularniji, a što se može procijeniti prema broju izdanja i prijevoda. Konačno je sada dostupan i u hrvatskom izdanju, u prijevodu Bože Dujmovića.

Sadržaj spisa *O pedagogiji* nagoviješta neke Kantove ideje koje će se u drugim njegovim djelima razviti u inovativne, precizno određene i utjecajne filozofske tvrdnje te stoga predstavlja važno mjesto za sagledavanje putova razvoja Kantove misli. Opuštenija, predavačka forma teksta razotkriva Kantov entuzijazam i optimizam glede značaja i potencijala odgoja. Posebno je pritom važna činjenica Kantova antropologijskog zasnivanja odgoja, a pod tim vidom valja promatrati ovaj spis, kao i druga mjesta na kojima Kant, doduše ne toliko opsežno, govori o značaju odgoja. U tom je kontekstu relevantnost ove knjižice višestruka: ona je važan doprinos razumijevanju Kantovih stavova o čovjeku, njegovim mogućnostima i razvojnim tendencijama, što čini jednu od ključnih tema Kantova filozofskog opusa. Nadalje, unatoč nesavršenostima u prvobitnom Rinkovu organiziranju materijala (a koje je s obzirom na izgubljen Kantov rukopis sada teško nadići), ovaj spis je ključno mjesto za analizu Kantova razumijevanja koncepta *Bildung*, kao i za uvid u način na koji su se širile i interpretirale prosvjetiteljske ideje. Uz to, ova je knjižica značajna i zbog same vizije njena autora koji inzistira da odgovornost za odgoj nije samo na plećima odgojitelja, nego da je preuzimanje odgovornosti za vlastiti razvoj dio procesa sazrijevanja samog odgajnika. Spis tako zauzima važno mjesto u razmatranju povijesti razvoja ideje odgoja, posebice u vidu razumijevanja odgoja kao samorealizacije individue što je uvijek aktualna tema od društvene važnosti.

U suvremenim raspravama o krizi obrazovanja često se zazivaju teze koje su se razvile tijekom prosvjetiteljstva, ali i one iz razdoblja danas poznatog kao klasični njemački idealizam koje su promovirale koncept *Bildung* kao oznaku cjelovito razvijenog, kultiviranog i samosvjesnog pojedinca. Zahvaljujući ovom izdanju i prijevodu povećava se dostupnost Kantova spisa *O pedagogiji* te potiču novi istraživački naponi kako u pogledu rekonstrukcije razvoja Kantove misli i uopće razumijevanja koncepta odgoja tako i u vidu primjene na postojeće obrazovne i odgojne krize. Čitatelju naviklom na numeracije dijelova teksta koje se koriste u nekim inozemnim izdanjima možda bi mogla nedostajati takva struktura. Prijevod je kvalitetan, a pogovor Gorana Sunajka vrlo informativan i u ključnim potezima ocrtava Kantovu filozofiju odgoja u kontekstu novih prosvjetiteljskih struja, ali i naspram Kantove fascinacije Rousseauom. Dobar prijevod i odgovarajuća oprema

knjižice rezultirali su kvalitetnim izdanjem koje je i više nego dobrodošlo.

Ivana Zagorac

David Hume

Istraživanje o ljudskom razumu

Naklada Jesenski i Turk,
Zagreb 2023., prev. Ivo Vidan

Istraživanje o ljudskom razumu predstavlja jedno od osnovnih djela empirističke filozofije. Međutim, tog djela ne bi bilo da je kapitalno djelo Davida Humea, *Rasprava o ljudskoj prirodi* objavljena 1738. godine, naišlo na uspjeh kakav svaki autor priželjkuje. Naime, *Rasprava* nije postala popularna literatura među čitateljima, no Humea to nije obeshrabilo – odlučio je svoje osnovne misli ponovno prenijeti na papir, ovoga puta u sažetijem obliku te je tako nastalo *Istraživanje o ljudskom razumu*, prvi puta objavljeno 1748. godine. U *Istraživanju* se Hume prvo bavi prvom knjigom *Rasprave*, »O razumu«, gdje su izložena njegova osnovna epistemološka načela i skeptički argumenti. Iako se Hume smatra jednim od glavnih predstavnika moralnog sentimentalizma, u *Istraživanju* Hume nije dodatno razradio svoja promišljanja o strastima i njihovoj superiornosti u odnosu na razum te važnosti u moralnom prosuđivanju. Unatoč tome, *Istraživanje o ljudskom razumu* svakako zaslužuje pažnju jer su u njemu izloženi glavni problemi Humeove filozofije, a njegovu važnost potvrđuje i novo izdanje na hrvatskome jeziku iz 2023. godine u ponovljenom prijevodu Ive Vidana. Novo izdanje neizmijenjen je oblik izdanja iz 1956. godine, koje je već jednom bilo osuvremenjeno 1988. godine. Povodom novog izdanja korisno je prisjetiti se nekih najznačajnijih dijelova *Istraživanja* koji iznose osnovna Humeova razmišljanja o utiscima i predodžbama, odnosu uzroka i posljedice, utjecaju navike, nužne povezanosti i slobode.

U II. i III. odjeljku *Istraživanja* izloženo je osnovno polazište Humeove filozofije koje se sastoji u podjeli duševnih zamjedbi, tj. opažaja na utiske (engl. *impressions*) i misli ili predodžbe (engl. *ideas*). Razlika je između